

AZ ÍRÓK ÉS A MUNKÁSTANÁCSOK

Október 23-a és november 4-e között kétféle kapcsolat volt az írók és a munkástanácsok között:¹ egy elvi, deklarációs jellegű és egy közvetlen, gyakorlati. Az első az Írószövetséghez, a második egyes írókhoz köthető.

A Magyar Írók Szövetségének október 23-i kiáltványában a munkásokra vonatkozó pontok még nem említik a munkástanácsokat, bár tevékenységi körüket leírják. A megújítandó szakszervezetekről azonban szó esik bennük.²

Az írók és művészek október 26-án megjelent hatpontos közös kiáltványában többek között már ez olvasható: "6. Minden üzembem válasszák meg a munkástanácsokat!"³

Az írók közül többen nagy érdeklődéssel figyelték a munkások új szervezeteit. Mindenekelőtt azok (Győri György, Ligeti Vilma, Sándor András stb.), akik már korábban kijártak a gyárakba, üzemekbe, hogy készülő munkájukhoz tapasztalatokat, élményeket gyűjtsenek. Kíváncsiak voltak arra, hogy a munkásosztály vezető szerepéről vallott elméletet igazolja-e a gya-

- 1 A munkástanácsokról, valamint az írók forradalom alatti és utáni tevékenységéről már számos forrás és feldolgozás jelent meg. L. pl.: Molnár János: A Nagybudapesti Központi Munkástanács. Akadémiai Kiadó, 1969.; Magyar munkástanácsok 1956-ban. Dokumentumok. Sajtó alá rendezte: Kemény István és Bill Lomax. Párizs, Magyar Füzetek kiadása. 5. 1986.; Irodalom és politika, 1956. Literatura, 1989. 1–2. sz.; Bill Lomax: Magyarország 1956. Aura Kiadó, 1989. Fordította és kiegészítette: Krassó György. Különösen az V. fejezet (Nagy-Budapesti munkástanácsai. 171–203. o.); Rainer M. János: Az író helye. Viták a magyar irodalmi sajtóban 1953–1956. Magvető, Gyorsuló idő, 1990.; Beránné Nemes Éva–Kajári Erzsébet: A munkástanácsok és a szakszervezetek (1956–1957). Múltunk, 1992. 2–3. sz. 70–102. o.; Varga László: A Nagybudapesti Központi Munkástanács irataiból I–II. Társadalmi Szemle, 1991. 8–9., ill. 11. sz. Két dokumentum, 1956–1957. Közli: Standeisky Éva. Holmi, 1993. 10. sz. 1389–1395. o. – Az írók és a munkástanácsok közötti kapcsolatról azonban néhány dokumentum és egy-egy rövid értékelés tájékoztat csupán. Lásd többek között a "Magyar írók kiáltványát" (október 23.) és a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának október 28-i felhívását a Magyar munkástanácsok című, előző lábjegyzetben idézett dokumentumkötetben. 15., ill. 29–30. o., valamint a következő idézetet: "A KMT és az értelmiségiek különböző csoportjai, például az Írószövetség és a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa között szoros és folyamatos volt a kapcsolat." In: Az 1956-os magyar forradalom. Reform-felkelés-szabadságharc-megtörlés. Történelmi olvasókönyv. Írták: Bak M. János, Kozák Gyula, Litván György, Rainer M. János. Tankönyvkiadó, 1991. 99. o. Az Írószövetség és a munkástanácsok kapcsolatáról l. még B. Lomax a lábjegyzet első felében idézett monográfiájának vonatkozó fejezetét.
- 2 "3. Nyíltan fel kell tárni az ország gazdasági helyzetét. A válságból csak akkor tudunk kijutni, ha a munkásság, a parasztság és az értelmiség végre az őt megillető szerephez jut az ország politikai, társadalmi és gazdasági életének irányításában. 4. Az üzemeket a munkások és a szakemberek vezessék. Újjá kell formálni a jelenlegi bér- és normarendszert, a megalázó társadalombiztosítást stb. A szakszervezetek legyenek a magyar munkásosztály valóságos érdekképviseleti szervezetei." Irodalmi Újság különkiadása.
- 3 Népszava, 1956. október 26.

korlat. Hittek a szocializmus megreformálhatóságában: a kezdeményezést a munkásoktól remélték. 1956. október 23-a után úgy vélték, megteremtődtek a munkások politikai szerepvállalásának feltételei. Az 1917-es oroszországi forradalomról tanultak is lelkesítették a demokratikus szocializmus megteremthetőségében bízókat. Többek előtt a Tanácsköztársaság termelési tanácsainak példája lebegett. Az ő érdeklődésük azonban korántsem esett egybe az írók többségének érdeklődésével. Kiss Károly október 30-án a Kábel- és Műanyaggyár küldöttségével ment el a Beloiannisz gyárba, ahol a XI. kerületi munkástanácsok tartottak gyűlést. Ezen a megbeszélésen olvasta fel Devecseri Gábor *Láttam hamuszín arcotok* című versét. Kiss Károly Bali Sándor munkástanácsai vezető kérésére tagja lett a Beloiannisz gyár munkástanácsának.⁴ November 2-án Benjámin László, Déry Tibor, Háy Gyula, Máté György és Vértes György elmentek az Építők Rózsa Ferenc kultúrházába, ahol a kerületi munkástanácsok tartottak megbeszélést. Valaki a Szabad Európa Rádióra hivatkozva érvelt követelése mellett, mire Déry szót kért, és "tartalmilag igen helyesen, de formailag nem szerencsésen beszélt a Szabad Európa Rádió ellen."⁵ Háy féltette íróársát az ellenvéleményüknek közbekiáltásokkal hangot adóktól, ezért védelmére kelt. "Én hosszasan szoltam – írja Déry Tibor a vizsgálati fogságban fél évvel később –, célom az volt, hogy a munka megkezdése mellett hangulatot segítek csinálni, de megítélésem szerint nagyon ügyetlenül beszéltem."⁶ Az 1957 áprilisában letartóztatott Déry a börtönben joggal tartott attól, hogy felszólalását a nem túl jóindulatú nyomozótisztek a SZER sztrájkra buzdító felhívásának támogatásaként is értelmezhetik, innen a kimagyarázkodás. A leírt esemény mindenestre azt jelzi, hogy a munkástanácsok a forradalom napjaiban nem voltak mindenben elégedettek a Nagy Imre-kormánnyal. Az írók viszont (s mindenekelőtt Déry) az új kormány biztos támaszainak számítottak.

A szovjet intervenció után

November 4-e után a munkástanácsok jelenthettek egyedüli hatalmi elensúlyt a szovjet csapatok által támogatott Kádár-kormánnyal szemben. A munkástanácsok nem konfrontációra, hanem megegyezésre törekedtek, de a kormány kiszolgáltatására, a forradalom megtagadására nem voltak hajlandók.

November 13-án kormányrendelet jelent meg, amely engedélyezte a munkástanácsok működését. Megválasztásukat azonban a kormány a szovjet intervenció óta folyó sztrájk megszüntetéséhez kötötte. Gáspár Sándor, a Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Tanácsának elnöke a rádióban

4 Magyar Országos Levéltár XX-5-h Varga Domokos és társai-per. Vizsgálati iratok. (A továbbiakban: MOL Varga D. tsi. Vizsg. ir.) 1957. május 22-i kihallgatási jegyzőkönyv.

5 MOL XX-5-h Déry és társai-per. Vizsgálati iratok (A továbbiakban: MOL Déry és tsi. Vizsg. ir.) 69. d. 4. k. Háy Gyula 1957. június 5-i kihallg. jkv.

6 MOL Déry és tsi. Vizsg. ir. 68. d. 2. k.

a munkástanácsok mellett nyilatkozott, ugyanakkor a munka felvételét követelte. Ugyanezen a napon letartóztatták az újpesti munkástanács több tagját. Másnap megalakult a Nagybudapesti Központi Munkástanács (KMT).

Az Írószövetség *testületileg* nem foglalt állást a KMT mellett. Ezidőtájt éppen nem ülésezett az elnökség, a titkárság tagjai pedig óvatosak voltak. Nem mintha nem értettek volna egyet a munkások követeléseivel, de úgy vélték, hogy az október 23-a előtt és után "kompromittálódott" Írószövetség rontaná a szerintük szükséges megegyezéssel megoldás esélyeit a kormány és a munkástanácsok között, ezért nem is szorgalmazták az írószövetségi állásfoglalást. Az Írószövetség apparátusában Molnár Zoltán feladata lett, hogy figyelemmel kövesse a munkástanácsok tevékenységét.

November közepétől egyre több író érdeklődött a munkástanácsok iránt. Főként gyakorlati lépéseket reméltek a tömegeket mozgósítani képes munkástanácsoktól.

Krassó Miklós Újpesten tevékenykedett. A munkástanácsok összefogására röpiratban hívta fel a munkások figyelmét, amelyet november 13-án szétvittek a gyárakba. A szervezésben és a terjesztésben mindenekelőtt testvére, Krassó György és Zádor Pál egyetemi hallgató segítettek. A filozófus Krassó Miklós az Írószövetség képviselőjeként lépett fel, amelyet különösen a magát hivatalos írószövetségi megbízottnak tartó Kiss Károly költő nehezményezett. Krassó Miklós elutasította a Kádár-kormánnyal való egyezkedés gondolatát, a sztrájk mellett agitált. Krassó és Kiss november 13-án a munkástanácsok Egyesült Izzó-beli tanácskozásán vitába keveredtek egymással: mindkettőjüktől megvonták a szót. A KMT másnapi alakuló ülésén egyikük sem volt jelen.

"Egyszer jött **Eörsi** – írja 1957 áprilisában a vizsgálati fogságban lévő Molnár Zoltán – és Déry Tibort kereste. – Mit akarsz velem? – A munkástanácsnál voltam, el akarom mondani neki, hogy mit láttam. – Te jársz oda? – Igen. – Lecsaptam **Eörsire**, hogy a titkárság részéről én foglalkozom hasonló ügyekkel s ezután nekem, vagy legalább nekem is számoljon be. A titkársággal pedig megbeszéltem, hogy adjunk egyértelmű utasítást **Eörsinek**, hogy ő csak megfigyelő lehet a munkástanácsnál, nem képviseli az Írószövetséget, s ott fel nem szólalhat. Néhány nap múlva jelentkezett nálam Győri György – aki már két gyártörténetet írt és szorgalmasan foglalkozott üzemi szociográfiával –, hogy szeretné a munkástanácsok fejlődését tanulmányozni, hogy adjunk neki egy olyan megbízást, mint **Eörsinek**. Örömmel támogattam ezt a kérését, mert Győrit komolyabb, megfontoltabb embernek ismertem **Eörsinél**, s ettől kezdve ketten jártak a munkástanácsokhoz. Elhozták a határozatokat, s röviden beszámoltak tapasztalataik lényegéről.⁸

7 B. Lomax: Magyarország 1956. I. m. 175–178. o.

8 MOL Déry és ts. Oper. ir. 59. d. 14. k.

Eörsi István így mondta el a KMT-hez kerülésének történetét: "A Központi Munkástanács ülésain való részvétellel az Írószövetség elnöksége bízt meg, az én kérésemre. Én ugyanis egy ízben, kb. november közepe táján elmentem az Akácfa utcai székházba és úgy találtam, hogy a munkástanácsnak igen komoly szerepe lehet a helyes követelések megvalósításában. Megtudtam azt is, hogy az Írószövetség delegálhat megfigyelőt a Központi Munkástanácsba. Ezt én elmondtam az Írószövetség elnökségi tagjainak és vállalkoztam, hogy eljárak az ülésekre. A megbízólevelet Molnár Zoltán, majd egy másikat Fekete Gyula írta alá. ...Nekem és Győri Györgynek – aki szintén az Írószövetség megfigyelőjeként vett részt az üléseken – felszólalási jogunk nem volt, csupán részt vettünk az üléseken."⁹

A munkástanács-ülésekre ellátogató írók írószövetségi állásfoglalás híján vagy saját nézeteiket fejtették ki az ott megjelenteknek, vagy a hozzájuk eljutott kibontakozási terveket olvasták fel. Ezek közül kettő került a munkástanácsok szélesebb nyilvánossága elé: a Bibó-féle és a Farkas Ferenc-féle. Az elsőt Varga Domokos, a másodikat Déry Tibor olvasta fel. (1957 elején mindkettőjüket letartóztatták, majd 1957 őszén elítélték. Vádirtukban kiemelten szerepelt a munkástanácsai kapcsolat.)

Mindkét tervezet elsősorban a Petőfi Párthoz kapcsolódott.¹⁰ A főként volt parasztpárti politikusokat és népi írókat tömörítő pártvezetésben november 4-e után ketten voltak az irányadók: Farkas Ferenc és Bibó István, akik az utolsó Nagy Imre-kormányban képviselték pártjukat. Kibontakozási terveiteket barátok, ismerősök terjesztették, hiszen a sajtóban és a rádióban nem volt esélyük a megszólalásra. Bibó és Farkas nézetei lényegében megegyeztek, jóformán csak a legfőbb államhatalmi szervről tért el a véleményük. Bibó ugyanis az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása előtt nem tartotta szükségesnek egy Nemzeti Kormányzó Tanács megalakítását, ellentétben Farkas Ferencel. Tervezetüket – úgy tűnik – külön-külön dolgozták ki, s nem közös vitákon alakították.

A párt főtitkára, Farkas Ferenc már november 1-jén rádiónyilatkozatban kifejtette pártjának elképzeléseit. Itt hangzott el először, hogy alakuljon Nemzeti Főtanács, Kodály Zoltánnal az élén. A forradalom idején ez lenne a legfőbb államhatalmi szerv, amelyben a fegyveres felkelők, a demokratikus pártok, valamint az Írószövetség képviseltetné magát. Ennek a felhívásnak kormányellenes éle volt, hiszen lényegében a második Nagy Imre-kormányt – "amelynek egy része felelős a forradalom kitöréséért" – szerette volna ellenőrizni vagy helyettesíteni. Farkas Ferenc nyilatkozatában leszögezte: "... a Petőfi Párt mindaddig, amíg a szovjet kormány csapatait Magyarország egész területéről ki nem vonta, a kormányban semmi képviselőt nem vállalhat." A helyzet már másnapra gyökeresen megváltozott. Nagy Imre koalíciós alapon újjáalakította kormányát, amelybe végül két paraszt-

9 MOL Varga D. és tsi. 66. d. 3. k. 1957. február 5-i kihallg. jkv.

10 Az újjáalakult Nemzeti Parasztpárt neve Németh László javaslatára lett Petőfi Párt. Bibó ötletét – Nemzeti Radikális Párt – elvetették.

párti politikus került: Farkas Ferenc és Bibó István. Az új államhatalmi szerv létrehozásának gondolata ezzel ideiglenesen a feledés homályába merült. A második szovjet intervenció után, amikor a Nagy Imre-kormányt Kádár bábkormányra váltotta fel, újra életképesnek látszott a korábban felvetett ötlet ismét kormányellenes éllel. A különböző szervezetek (Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa, Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom) kibontakozási javaslatában némi módosítással szerepel majd a Petőfi Párt október 31-én elfogadott javaslata. Nem fordul elő viszont Bibó István november 4-i nyilatkozatában és november 9-i keltezésű kibontakozási tervezetében. Két olyan parasztpárti dokumentum is előkerült azonban, amely Nemzeti Kormányzó Tanács megalakítását sürgeti. Az egyik november 13-i, a másik november 28-i keltezésű. Az utóbbit az Írószövetség vezetői (Veres Péter, Erdei Sándor és Hágy Gyula), valamint a Petőfi Párt prominens képviselői (Illyés Gyula, Tamási Áron és Farkas Ferenc) írták alá. Ennek címe: *Feljegyzés az október 23-án kirobbant magyar forradalomról és következményeiről*. E viszonylag terjedelmes dokumentum nem került a nyilvánosság elé. Feltehetően a politikai nyomozók sem tudtak róla, ugyanis az eddig átnézett periratokban nem fordul elő.¹¹

A november 13-i dokumentumnak, melynek címe *Határozati javaslat Nemzeti Kormányzó Tanács megalakítása ügyében*, más sors jutott: Déry Tibor felolvasta a Nagybudapesti Központi Munkástanács november 15-i ülésén, és a fennmaradt – kétes hitelű – jegyzőkönyv szerint kommentálta is. (Erről később lesz részletesen szó.)

Bibó tervezete a munkástanács-küldöttek előtt (Varga Domokos és Tóbiás Áron az Egyesült Izzóban)

Bibó kibontakozási javaslatát¹² november 14-én ismerték meg a munkástanácsok képviselői. A Bibó-féle tervezet két nappal korábban került az Írószövetségbe: Tóbiás Áron kapta meg Zádor Pál egyetemistától, aki később disszidált. Tóbiás és Varga Domokos engedélyt kértek az egyik titkártól (Fekete Gyula) és a főtitkártól (Erdei Sándor) arra, hogy mint írószövetségi állásfoglalást is felolvashassák az Egyesült Izzóban a budapesti munkástanácsok küldöttei előtt. A hivatalos hozzájárulást nem kapták meg – testületi állásfoglalás híján nem is kaphatták meg! –, de egyetértettek azzal, hogy Varga Domokos és Tóbiás Áron a saját nevükben ismertessék a dokumentumot.

A tanácskozáson Varga Domokos az Írószövetség nevében szólalt fel, majd felolvasta Bibó kibontakozási tervét, azt a látszatot keltve, mintha a magyar írók testületének véleményét tolmácsolná. (Varga Domokos akkor

11 Közli: Csicskó Mária – Körösenyi András: Egy harmadikutas szocializmus – utópia földközelben. A Petőfi Párt 1956–57-ben. Századvég, 1989. 1–2. sz.

12 Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására. Ezt a javaslatot már számos kiadvány közölte. A Magyar munkástanácsok 1956-ban című, idézett dokumentumkötetben a 129–133. oldalakon olvasható.

még nem volt tagja az Írószövetségnek, csak az Irodalmi Alapnak.) "Úgy kaptam a Bibó-féle tervezeten – emlékezett vissza letartóztatása után Varga Domokos –, mint valami kincsen, hogy ez talán alapja lehet a megegyezésnek a kormány és az október 23-a óta az események által mélységesen felzaklatott dolgozó tömegek között, akik érzésem szerint szintén vágytak már a megbékélésre."¹³

"A tervezet lényege az volt – mondotta első, január 20-i kihallgatásán Varga Domokos –, hogy Magyarország az október 23-i események és a november 4-i második szovjet beavatkozás következtében egy olyan belpolitikai helyzetbe jutott, amelyben nehéz megtalálni a kibontakozás útját. Ha korlátozás nélküli szabad választást engednek meg, akkor kétséges, hogy megőrzik-e a pártok közötti egyensúlyt, és hogy biztosítják-e, hogy az ország megmarad-e a szocialista tábor keretén belül. Ezért össze kellene hívni egy alkotmányozó országgyűlést azokból a rétegekből, melyek az októberi eseményekben a szocializmus mellett állnak. Az alkotmányozó nemzetgyűlésnek nemcsak általában kellene döntenie a szocializmus kérdésében, hanem konkrétan: 1. a földreform fenntartása, a földbirtok maximálása 20–40 holdban, az egyéni és társas gazdálkodás alkotmányos biztosítása. 2. az állami tulajdonba vett üzemek, bankok, vállalatok társadalmi tulajdonban való fenntartása, a 100 főn aluli üzemeket a munkások társadalmi tulajdonába adni. A kizsákmányolás tilalmain belül a szabad vállalkozás biztosítása. Az államosított javakért csak olyan kártérítést fizetni, amelyet a tényleges munkával szereztek, továbbá biztosítja a feldúlt családi egzisztencia helyreállítását. Az általános szociális biztosítás megőrzése, továbbfejlesztése. A tervezet szerint ezeket alkotmányban kellett volna biztosítani. A pártok működését csak abban az esetben engedni, ha ezeket az alapfeltételeket fenntartás nélkül elfogadják."¹⁴

A vallomástevő lényegében hűen adta vissza Bibó gondolatait, bár némi tendenciozítás kiérezhető a szavaiból: minden javaslatot hangsúlyozottan a "jó szocializmus" eszményéhez kapcsol. Alapvetően meggyőződésből, részben azonban önmentési szándékkal is, hiszen rabságban, elítéltetéstől rettegve kellett tevékenységéről beszámolnia.

A Varga Domokos és társai-per vádirata így interpretálja Bibó tervezetét: "Kormányzási kiindulópontja a november 3-i utolsó magyar kormány Nagy Imre elnöklete alatt. Külpolitikai megoldásként Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépését követeli. A közigazgatást a 'forradalmi bizottságokra' és a munkástanácsokra akarta építeni. Követelte a szovjet csapatok kivonását. Alkotmányjogi megoldásként tervbe vette a 'forradalmi bizottságokból és tanácsokból' 'Forradalmi Alkotmányozó Gyűlés' összehívását, mely államfőt választ."¹⁵

13 MOL Varga D. és tsi. Vizsg. ir. 65. d. 1. k. 111. o. Kézírt önéletrajz. 1957. február 1.

14 MOL Varga D. és tsi. Vizsg. ir. 69. d. 1. k.

15 MOL Déry és tsi. Op. ir. 66. k.

Varga Domokos az Egyesült Izzó-beli felszólalásának körülményeiről így vallott: "... már folyt az ülés. A Központi Munkástanácsot ekkor már megválasztották, egy külön teremben a maga platformját fogalmazta. A gyűlésen szót kaptam. A felszólalásomban elmondottam, a második szovjet beavatkozás utáni legnagyobb eredmény, hogy a kormány elismeri a munkástanácsokat. A munkástanácsok képviselik azt a társadalmi fő erőt, mely képes a kibontakozást elősegíteni. Ezután az Írószövetség nevében üdvözöltem a megjelenteket és rajtuk keresztül a budapesti munkásságot. Lehet, hogy magyar írókat mondtam az Írószövetség helyett. Felolvastam a Bibó által írt tervezetet."¹⁶ A tanácskozáson 5–600 ember vett részt. A teremben nagy volt a zűrzavar: sokan akartak mikrofonhoz jutni, az emberek ki-be járkáltak. Varga felolvasásának elején még kevesen figyeltek, de a pontokba szedett kibontakozási javaslat elhangzásakor már csend lett. Megtapsolták a felszólalót, majd többen a felolvasott szöveg sokszorosítását kérték, hogy elvihessék a gyárakba. A tanácskozás röviddel ezután félbeszakadt, mert egy kisebb csoport visszavonult, hogy megfogalmazza a munkástanácsok közös követeléseit. Hívásukra Varga Domokos is velük tartott. Tóbiás Áron az irodába ment, ahol az ő és Győri György író irányításával stencilre gépelték a felhívást. Sokszorosítani azonban nem tudták: egyrészt elromlott a stencilgép, másrészt az Egyesült Izzó munkástanácsának elnöke kiutasította őket a helyiségből. A Bibó által javasoltak végül is szó szerint nem kerültek bele a végleges szövegbe, amely a KMT programja lett, de a KMT határozatában több olyan követelés volt, amely lényegében megegyezett a Bibó-féle tervezetben javasoltakkal.¹⁷ A rokonságnak azonban nem az átvétel a magyarázata: az emberek többségét – így Bibót és a munkástanácsok küldötteit is – hasonló kérdések foglalkoztatták, legfeljebb a kiút megkeresésének módjában voltak eltérések közöttük.¹⁸ "A Központi Munkástanács platformjának megfogalmazása után – vallotta Varga Domokos – kb. 18–20 fős küldöttség ment Kádár Jánoshoz. A küldöttséggel mentem én is a Parlamentbe, ahol részt vettem a tárgyalásokon. A tárgyaláson nem szólaltam fel."¹⁹

¹⁶ Uo.

¹⁷ A nyolc pontos határozat legfontosabb követelései: Nagy Imre vegye át a kormány vezetését, az AVH volt tagjai ne kerülhessenek a karhatalomhoz, a szovjet csapatok vonuljanak ki az országból, csak a szocializmus talaján álló pártok működhetnek, az üzemekben, gyárakban ne legyenek a politikai pártoknak szervezetei, írjanak ki szabad választásokat. Követeléseik teljesítése érdekében sztrájkba lépnek. Teljes szövegét lásd: Társadalmi Szemle, 1991. 8–9. sz. 143–144. o.

¹⁸ Ezért hamis Molnár János tendenciózus értékelése: "A határozat, mint látható, konkrét kérdésekben tovább ment, mint az előterjesztett expozé. De ezek a konkrét kérdések – párt nem kell, legyen sztrájk – logikusan következtek az expozé antikonmunista és kormányellenes álláspontjából. Ezek a követelések közelebb állottak a revizionista központ általános követeléseéhez." A Nagybudapesti Központi Munkástanács. I. m. 59. o.

¹⁹ MOL Déry és tsi. Oper. ir. 66. k.

Ugyanaznap késő este, amikor a Parlamentben a KMT küldöttei arra vár-
tak, hogy Kádár fogadja őket, Biszku Béla megjegyezte nekik, hogy tudom-
ásuk van arról, hogy a gyűlésen az Írószövetség küldötte is felszólalt. Bisz-
ku ugyanis telefonon felhívta a szövetség volt párttitkárát, Máté Györgyöt,
"aki azt a választ adta, hogy a gyűlésen megjelenő személy – aki a gyűlésen
egy *parasztpárti* tervezetet (Az én kiemelésem. – S. É.) ismertetett – nem is
tagja az Írószövetségnek. A fenti kijelentésre a küldöttség tagjai mind fe-
lém fordultak – vallja később Varga Domokos. – Kijelentettem, hogy én
voltam az, aki az Egyesült Izzóban tartott gyűlésen megjelentem ...és felszól-
altam."²⁰

"A Kádár Jánosnál tett látogatás – írja fentebb idézett, vizsgálati fogsá-
gában írott önéletrajzában Varga Domokos – megértette velem, hogy a Bi-
bó-féle tervezettel kapcsolatos reményeim naívak voltak, a kormánynak
egészen más intenciói vannak. Inkább vállalja egy lassúbb, fájdalmasabb ki-
bontakozásnak a lehetőségét, melyet a tömegek nagy része egyelőre nem tá-
mogat, de sem a munkástanácsokkal, sem más társadalmi erőkkel nem osz-
tozik a hatalmon. S akkor látja majd idejét egy politikai kibontakozásnak,
ha már felépítette a maga szilárd hatalmi szervezetét."

Bibó kibontakozási tervét az Írószövetség tehát testületileg *nem* tá-
mogatta. A Tóbiás-Varga-akción kívül azonban volt egy másik eset is, ami-
kor szintén az volt a *látssza*, hogy az Írószövetség elfogadta a parasztpárti-
ak javaslatát. Márkus István megkérte Lakatos István elnökségi tagot, hogy
az általa kidolgozott tervezetet terjessze az elnökség elé. Márkus november
17-i keltezésű *Állásfoglalása* azonban, amely Bibó kibontakozási terveze-
tének radikalizált, balos változata volt, szintén nem került az Írószövetség
vezető testülete elé. (Mind Márkus, mind Lakatos perében azonban jelentő-
sége lett.) Itt csak a munkástanácsokra vonatkozó részét idézzük: "hívják
össze minél előbb a budapesti munkásparlamentet, válasszák meg küldött-
jeikből a Budapesti Munkás Főtanácsot, mely egész Budapest munkásait
képviseleti. ... Ne engedjék, hogy a pártok – akár az MSZMP-nek nevezett
valami, akár az SZDP vagy bármely más párt – a jelenlegi forradalmi hely-
zetben megossza a munkásosztály egységes sorait."²¹ A tervezet írója tehát
nem tudott arról, hogy három nappal korábban megalakult a KMT.

A "hatékony" kádári politizálásra jó példa az első tárgyalás Kádár János
és a KMT vezetői között, akiket november 14-én, a KMT megalakulásának
napján, illetve éjjelén fogadott a miniszterelnök a Parlamentben, s amelyet
fentebb Varga Domokos kommentált. A találkozót inkább csak Kádár
mondhatta sikeresnek. A tárgyaláson a miniszterelnök hazugságtól, fenye-
getéstől sem visszariadva próbálta "meggyőzni" a munkásokat a sztrájk
helytelenségéről, követeléseik irrealitásáról.

20 MOL Déry és tsi. Oper. ir. 56. d. 11. k. A vérszegény ügyből fabrikáltak később az első író-
pért, amelyben Varga Domokos és Tóbiás Aron mellett elítélték Fekete Gyulát és Molnár
Zoltánt is.

21 Fővárosi Bíróság. Lakatos István periratai.

Kádár ekkor még úgy gondolhatta, hogy két legveszélyesebbnek tartott ellenfele, a KMT és az Írószövetség, s ez utóbbin keresztül az értelmiségiek mérvadó csoportjai, összefogtak ellene. Ezért igyekezett befeketíteni a munkástanácsok küldöttei előtt az írókat, újságírókat és a diákokat, illetve szembefordítani őket egymással. "Tisztelem az írókat a tehetségükért – mondja Kádár –, nem azért, amit tettek. Tisztelem a diákokat bátorságukért. Helyénvaló dolog az, hogy az írók és a diákok vezetik a munkásosztályt? A marxizmus–leninizmus azt tanítja, hogy a munkásosztály a vezető erő, és szövetségese a parasztság. A két alapvető osztály szövetsége, amelyet támogat a haladó értelmiség, amely a szocializmus célkitűzéseit vallja. Ez a normális helyzet, de most nem egészen normális. Tönkretettük a pártot. A szakszervezet presztízsét is tönkretettük. Írók, újságírók, diákok vezetik a munkásosztályt. És őket ki vezeti? Nem jó a forrás, ahonnan kapják, azt mondják: nem dolgozunk. De az emberek többsége dolgozni akar, és meg is kezdik a munkát. Felbukkan egy futár, és azt mondja: nem szabad dolgozni. Vagy felbukkan néhány fegyveres fiatalember, és ha mégis dolgoznak, lelövik a sofőrt. Ez ellenforradalmi terror és banditizmus. Nem a normális rendje ez a világnak, és rosszra fog vezetni. Ismerem az írókat, újságírókat, diákokat. Én is harcoltam Rákosiék ellen, de én nem írhattam meg nézeteimet az Irodalmi Újságban, nem tudtam nagy reklámot (csinálni) nekik. Gimes szakállt növesztett, mondván, nem vágja le, amíg Rákosi első titkár. Tíz nappal ezelőtt még volt szakálla. (Közbeszólás: Már levágatta.) Akkor valami új célt tűzött ki maga..."²²

A KMT és a kormány fentebbi tárgyalásán Varga Domokos a rádió képviseletében volt jelen. Az egyik rendőrségi kihallgatásán többek között a következőket mondta: "Kádár János pontról pontra válaszolt a követelésekre. Nagy Imrével való tárgyalásáról kijelentette: hogy eddig tárgyalás nem indult, kizárólag Nagy Imrén múltott... A sztrájkjal kapcsolatosan megemlítette, hogyha akarják, folytassák a sztrájkot, de ennek a munkások fogják kárát vallani. Szó esett még a tárgyalás során Maléter Pálról, Dudás József-ről s Gimes Miklósról is. Gimessel kapcsolatosan hangzott el a tárgyalás során tett egyetlen megjegyzésem. Kádár János ugyanis kijelentette, hogy Gimes is szakállt növesztett. Erre szóltam közbe, hogy 'igen, de már levágta.'"²³

A KMT vezetőivel folytatott tárgyalásokról Kádár az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának november 16-i ülésén számolt be. Szinte érződik szavaiból a megkönnyebbülés: nem olyan "veszélyesek" tárgyalópartnerei, mint ahogy a találkozó előtt gondolta. Főként az nyugtatta meg, hogy a KMT vezetőinek semmiféle kapcsolatuk nincs a jugoszláv követségen lévő

²² Sajnos, itt megszakad a kézirat. A szöveg a még korrigálatlan élőbeszéd leírása. Ez a töredék Horváth Márton hagyatékában maradt fenn. Petőfi Irodalmi Múzeum, Horváth Márton hagyaték. A tárgyalásról megjelent Népszabadság-beli tudósításból hiányoznak az írókra vonatkozó kádári megjegyzések.

²³ MOL Déry és tsí. Oper. ir. 56. d. 11. k.

Nagy Imréekkel. Úgy tapasztalta, hogy a munkástanács-vezetők többsége is nyugalmat szeretne, s a sztrájkról is szívesen lemondanának, ha a kormány egy kis kompromisszumkészséget mutatna. Csak azért nem veszik fel a munkát, mondta Kádár, mert "félnek a felbuztatott munkásoktól és az íróktól."²⁴ Kádár szándékosan eltúlozta az írók befolyását a munkástanácsok képviselőire: az írókat a munkások küldöttei meghallgatták ugyan, tanácsikat azonban nem fogadták meg, támogatásukat nem kérték.

A Petőfi Párt tervezete a KMT előtt

A Petőfi Párt Farkas Ferenc-féle javaslatát véletlenül ismerték meg a munkástanácsok vezetői. November 15-én Déry Tibor barátja, Örkény István társaságában elment a Nagybudapesti Központi Munkástanács ülésére az Akácfa utcába.²⁵ Ott éppen szünet volt. Déryt megszólította egy fiatal ember (Sebestyén László), akit Déry egy-két nappal korábban Illyés Gyula lakásán ismert meg, és átnyújtotta neki a *Határozati javaslat a Nemzeti Kormányzó Tanács megalakítása ügyében* című tervezetet. Arra kérte az író, olvassa azt fel a munkástanácsok küldöttei előtt. Déry kérdésére, hogy miért nem a szöveg átadója teszi ezt, azt válaszolta: őt nem hallgatnák meg. Déry eleget tett a kérésnek, s felolvasta a következőket:

"A forradalmi szabadságharc, mely 1956. október 23-án indult, egységbe forrasztotta a magyar népet. Ennek a szabadságharcnak a mai napig kialakult szervei, a magyar politikai közakarat óhajtása szerint, az alábbi határozatot hozták:

1. Kinyilvánítják, hogy a köztársasági államforma, a parlamentáris demokrácia éa a kizsákmányolástól mentes társadalmi rend elvének alapján állnak. Vallják azt, hogy a szocializmus vívmányait, mint az 1945-ös földosztást, a gyárak, a bányák és a bankok közösségi tulajdonba vételét meg kell óvni és fenn kell tartani; a jövőndőt illetőleg pedig eltökélt szándékuk, hogy a népi önkormányzat módján és más demokratikus eszközökkel a szocializmust tovább fejlesszék.

2. Szükségesnek látják, hogy Nemzeti Kormányzó Tanácsot válasszanak, mely egyesíti magában a forradalmi szabadságharc minden erejét és szándékát, s amely ennek alapján betölti az államfői jogkört. A Nemzeti Kormányzó Tanács működése legyen ideiglenes jellegű, vagyis addig az időpontra tartson, amidőn az országos népi akarat döntése alapján összeül az alkotmányozó nemzetgyűlés, mely ebben a tekintetben is határoz.

3. A Nemzeti Kormányzó Tanács elnökből és tagokul a forradalmi szervek képviselőiből álljon: nevezetesen úgy, a forradalmi munkástanácsok két

²⁴ MOL 288.f. 5. cs. 2. ó. e. 4. és 6. o.

²⁵ Allítólag ezen az ülésen több író is jelen volt. Sándor András és Lukácsy Sándor azért mentek el a gyűlésre, hogy híveket szerezzenek a Nemzeti Segélynek. A hallgatóság között volt Gergely Mihály és Tóbiás Aron, valamint Kuczka Péter. A pártközpont küldötte – Sándor József – is részt vett az ülésen. MOL Déry és tsi. Op. ir. 60. d. 17. k. Sándor András tanúvallomása.

tagot, a koalíciós pártok együttesen egy tagot, az értelmiség forradalmi bizottsága egy tagot, az egyetemi ifjúság forradalmi bizottsága egy tagot, a fegyveres erők egy tagot és a Magyar Írók Szövetsége egy tagot jelöljenek.

4. A Nemzeti Kormányzó Tanács elnöke legyen Kodály Zoltán.

5. A Nemzeti Kormányzó Tanács haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat a Szovjetunióval a békés kibontakozás érdekében és a nemzeti szuverenitás alapján.²⁶

Az ülésről készült gyorsírói jegyzőkönyv szerint Déry a KMT 18 tagú vezetősége előtt beszélt. Még Déry megjelenése előtt az Istvántelki Főműhely küldötte kijelentette: "A dolgozók úgy látják, hogy anarchiává fajultak a dolgok. *Helytelennek találja Bibó(!) felszólalását.*"²⁷ A küldött a munkástanácsok előző napi ülésére utalt, amelyen megalakult a KMT, s amelyen Varga Domokos (s nem Bibó István!) ismertette a Bibó-tervezetet. A felszólaló munkástanács-tag nem indokolta kijelentését.

Déry Tibor felszólalása nem illett igazán az éppen napirenden lévő problémák közé. A vita ugyanis akörül folyt, hogy a munkások felvegyék-e a munkát, vagy a sztrájk folytatásával kényszerítsék a Kádár-kormányt arra, hogy teljesítse követeléseiket, amelyek közül a két legfontosabb a következő volt: a szovjet csapatok vonuljanak ki Magyarországról, alakuljon koalíciós kormány. A munkástanácsok képviselői hajlottak a kompromisszumra. Szavaikból egyértelmű, hogy csak a munkástanácsokat tekintették a kormány hatalmi ellensúlyának. Fel sem merült bennük valamiféle új államhatalmi szerv létrehozásának gondolata. Ahogy Sebestyén Miklós (MOM, XII. kerületi küldött) elnök megfogalmazta: "A munkástanácsoknak a kormány teljes hatalmat adott, és ezzel jogában áll minden esetben rendelkezni is. A munka alatt [sic!] a termelés eredményét nem fizetjük be a Magyar Nemzeti Banknak, ez idő alatt, amit dolgozunk, olyan anyagi bázist tudunk teremteni magunknak, hogy majd egy tőkésletes egységes fellépéssel tudunk dolgozni. Az egyetemi ifjúság képviselőinek és az Írószövetség küldötteinek helyet kívánunk biztosítani a Nagybudapesti Központi Munkástanácsban, és közös követeléssel akarjuk helyreállítani az életet."²⁸

A következő hozzászóló Déry Tibor volt. A jegyzőkönyv szerint a következőket mondotta: "Meg szeretnénk hívni ide egy olyan szervezet, amely tárgyalóképes. Úgy ő, mint néhány küldött Olaszországban találkozni kíván az ENSZ képviselőivel. Az, hogy ott kint ki képviseli az országot, a dolgozókat, igen fontos kérdés. Semleges helyen kell lefolyni a tárgyalásnak, ezért javasolja Olaszországot. Oda nem engedhetjük Kádárt tárgyalni. Javasolja egy kormányzótanács alakítását, aki megfelelő tekintéllyel bír [a] külföld előtt.

26 Közli: Csicskó-Körösenyi. I. m. Századvég, 1989/1–2. 150. o.

27 Varga László: A Nagybudapesti Központi Munkástanács irataiból. I. Társadalmi Szemle, 1991. 8–9. sz. (A továbbiakban: Társadalmi Szemle, 1991. 8–9. sz.) 150. o. [Az én kiemelesem – S. E.]

28 Társadalmi Szemle, 1991. 8–9. sz. 152–153. o.

Kodály Zoltánt javasolja elnöknek, Lukács professzort tagnak. Saját maga is ebben a munkában kíván részt venni.²⁹

A jegyzőkönyv szerint senki sem reagált szavaira. A még hátralévő két felszólaló is a sztrájról és a kormányról beszélt.

Az illuzórikus javaslat az egyik fültanú szerint élénk derűtséget keltett. "Nem is lenne rossz hidegről melege menni" – jegyezte meg valaki.³⁰ Utána még ketten kértek szót, de éppen úgy, mint a többiek, a sztrájról beszéltek. A vezetőség tanácskozása ezzel véget ért. A jelenlévők átvonultak egy másik terembe, ahol az országos küldöttek várták őket, kb. 400-an. Ezen Déry már nem vett részt.³¹

Később a rendőrségen többen is vallották, hogy Déry Kádár-ellenes kommentárt fűzött a szöveghez. Megnevezett egy 'semleges' területet, Olaszországot, ahol mérvadó magyar szervek tárgyalhatnának az ENSZ képviselőivel a kibontakozásról. Az egyik visszaemlékező szerint Olaszországot, mint semleges területet, egy mérnök említette.³²

Letartóztatása utáni tanúvallomásaiban Déry kétségbe vonta a jegyzőkönyv hitelességét: "valótlan", "teljes egészében konstrukció" – jelentette ki. Déry Akácfa utcai felszólalása az író perében a vádpontok egyike lett. Azon kivételek közé tartozott, amelyeket az író a vizsgálat során és a bírósági tárgyaláson is csak részben ismert be. A bíróság azonban alapvetően a tanúvallomásokat fogadta el bizonyítéknak.

Az írók és a sztrájk

Déry is, mint az ellenzéki kommunisták többsége, nagy reményeket fűzött a munkástanácsokhoz, tőlük várta elsősorban a demokratikus szocializmus megeremtését. Ezért is ragadott meg minden alkalmat, hogy elmhessen munkástanácsi ülésekre. Valójában nem tudott igazán hangot találni a munkásokkal, jobban mondva, nem akart határozottan állást foglalni az őket igazató kérdésekben. Egyik ilyen kérdés volt – sztrájkoljanak-e, vagy sem. A Vassasszakszervezet Magdolna utcai székházában november 15-én összegyűlt nagyüzemi munkásküldötteknek Déry kitérő választ adott. Idézem az ott készült jegyzőkönyvet:

"Nem az Írószövetség képviselőjében jött, és így csak az egyéni véleményét mondhatja el, amely, úgy érzi, az írók többségének véleménye is.

29 Uo. A jegyzőkönyv nem említi, hogy Déry felolvasta volna az idézett határozati javaslatot.

30 MOL Déry és tsi. Oper. ir. II. d. 6. k. Rác Károlyné üzemi bizottsági funkcionárius tanúvallomása.

31 Erről az ülésről is készült jegyzőkönyv. A következő témák körül folyt a vita: a KMT nyolcpontos követelése – a Nagy Imre-kormány vegye át a vezetést, fel kell fegyverezni a munkásokat, az AVH ne játszhasson semmilyen szerepet, a szabadságharcosokat. Maléter Pált engedjék szabadon, a szovjet csapatok mielőbb vonuljanak ki, igazat mondó sajtót és rádiót, a szocializmus alapján álló többpártrendszer, szabad választásokat –, az előző esti tárgyalás Kádárral, s mindenekelőtt: a sztrájk. L. Társadalmi Szemle, 1991. 8–9. sz. 153–155. o.

32 MOL Déry és tsi. Op. ir. 2. d. 6. k. Babai István tanúvallomása.

Őszintén, ünnepélyesen leszögezi, hogy az írók a munkássággal tartanak az utolsó lehelletig. Sok baj volt közöttük azelőtt (az írók között), de ma egységesek és a munkássággal tartanak. Úgy érzi, nincs joga beleavatkozni annak a munkásságnak a határozatába, amely úgyszólván maga vívta ki ezt a forradalmat, de mint öregebb, tanácsot adhat, mégpedig azt, hogy igyekezzenek egy szervezett egységet létrehozni és nem százfelé széthúzni. [...] Szándékosan nem beszél konkrét kérdésekről, de mégis a következőket tanácsolja:

1. Ne bagatellizálják el azokat a híreket, amelyek arról szólnak, hogy az ország fegyverfogható fiatalságát kiviszik az ország határán túlra. Erről nem tudjuk, igaz-e vagy sem, erre vonatkozóan a kormánytól megnyugtató nyilatkozatot nem kaptunk. A sok keserű tapasztalat arra tanít, hogy nem szabad a pusztá híreknek hinni, mert ez az emberek esetleges lefogását vonhatja maga után.

2. Igen fontos az ÁVH lefegyverzése. Arra kell törekedni, hogy a munkásság saját személyében megbizonyosodhasson ennek megtörténtéről. Itt a tisztokról, felelősökről beszélnek.

3. Teljesen egyetért azzal a követeléssel, hogy a munkásságot az elhangzott módon fel kell fegyverezni, rendes üzemi milíciát kell létrehozni, amely vállalni tudja az üzemekben a biztonság megteremtését, továbbá a karhatalomban is vegyenek részt a munkásság megbízható emberei.

4. A munkáról az a véleményem, hogy nem érzem magam jogosultnak arra, hogy ebben az ügyben nyilatkozzam. Garancia nélkül a munkát ne vegyék fel, ne áltassák magukat azzal, hogy világpolitikai erő vagyunk, amelynek pusztá kívánságára a megszálló csapatokat kivonják Magyarországról. Réálisan gondolkozzanak. A felszólalók többsége ismeri a gyakorlati életet, elfogadható feltételeket fog szabni, melyek mellett felvehetik a munkát. Arra van szükség, hogy egy ütőképes testület legyen, amely az egész munkásság nevében tudjon beszélni. Ne tartsanak minden nap ötven ülést, hanem jussanak el oda, hogy *a munkásságnak legyen egy parlamentje* [Kiemelés tőlem. – S. É.], amely élvezzi a munkásság bizalmát és határozni tud.³³

Örkény István, aki szintén jelen volt ezen a november 15-i ülésen, az 1957. június 25-i tanúvallomásában a következőket mondotta: "Déry kifejtette, hogy az írók nem akarják a munkásokat befolyásolni, meghagyják a sztrájk jogát, s majd az írók is a munkásságot fogják követni, majd határozott, ismételt közbekiáltásra – Mit tenne Déry, ha munkás lenne? – kifejtet-

33 A jegyzőkönyv Déry felszólalásának ismertetésével fejeződik be. A periratok között két másolati példánya is megtalálható: MOL Déry és tsi. Oper. ir. 55. d. és Vizsg. ir. 69. d. 4. k. A jegyzőkönyv eredetileg két példányban készült, s a Vasasszakszervezet elnökségén őrizték. A rendőrségi másolat kelte: 1957. április 30. Varga László a Politikatörténeti Intézet Levéltárának iratanyagából publikálta: Társadalmi Szemle, 1991. 8–9. sz. 145–149. o. Ez a tanácskozás időben megelőzte az Akácfa utcait. A kronológiát azért bontottam meg, hogy egymás mellé kerüljön az a két munkástanácsi ülés, amelyen a munkások az írók által felolvasott kibontakozási javaslatokra reagáltak.

te, hogy két követelést feltétlen jogosnak tart a munkásság részére, az egyik az ÁVH lefegyverzése, a másik a munkásmilícia megszervezése. De Déry szavajból érezhető volt, hogy nem a feltétel nélküli munka mellett foglal állást.³⁴ Déry később a rendőrségen úgy emlékezett, hogy felszólalásának vegyes visszhangja volt. Valaki bekiabálta: "Nagyon csalódtam magában, Déry elvtárs!"³⁵

Déry ezt a jegyzőkönyvet a rendőrségi vizsgálat során valóság hünek ismerte el, szemben az Akácfa utcában rögzített másikkal: "A jegyzőkönyv nagyjából megegyezik a vasas gyűlésen tett felszólalással. Bár mind a mai napig úgy emlékszem, hogy beszéltem a munka felvételéről is, de úgy látszik, rossz az emlékem, a jegyzőkönyv hitelességében nem kételkedem" – mondotta.³⁶

Ehhez a felszólaláshoz két megjegyzés fűzhető. Az első: Déry nem vetette fel a Nemzeti Kormányzó Tanács létrehozásának gondolatát, amelyről éppen ő beszél majd délutáni felolvasásában. Ő a munkástanácsokból szeretett volna olyan vezető hatalmi szervet létrehozni, amely ellensúlya, ütőképes tárgyalópartnerre lehet a Kádár-kormánynak.

A második: Déry úgy vélekedett a sztrájkokról, mint később hivatalosan az Írószövetség: ez a munkások ügye, az írók ebbe nem szólnak bele. (Nagy sajnálatára a későbbi írópereket előkészítő belügyi és igazságügyi szerveknek.) Mi lehetett ennek a távolságtartásnak a hátterében? Bölcs megfontoltság, hogy ne befolyásolja a munkásokat? Óvatosság, netalán félelem? A munkások pedig tanácsra, segítségre vártak, mivel maguk sem voltak biztosak abban, mi a jobb: a munkabeszüntetés folytatása, vagy a munkafelvétel. Déry azzal, hogy kitért a válaszadás elől, csaldódást okozhatott.

Az Írószövetség november 21-i nyilatkozata a sztrájkjal és a munkástanácsokkal is foglalkozik. A megfogalmazás óvatos és mértéktartó: csak a munkások illetékesek eldönteni, hogy sztrájkoljanak-e avagy ne. Az írók azt szeretnék, ha a békés termelőmunka újra megindulna, de ez nyilván csak akkor lehetséges, ha a kormány megegyezik a munkástanácsok képviselőivel. Ennek kapcsán leszögezik: "Magyarország társadalmi és gazdasági rendszere a demokratikus eszközökkel felépített szocializmus legyen, a

34 Belügyminisztérium Történelmi Irattára (a továbbiakban: BMTI) V-150 393/6

35 MOL Déry és tsi. Oper. ir. 1. d. 1. k.

36 Uo. Az 1957. augusztus 28-i vallomása. Molnár János 1969-ben megjelent könyvében meg sem említi Déry nevét, nyilván nem akarta megbolygatni a lezárt konszolidációt, hiszen az 1960-ban a börtönből kiengedett Déry akkor a megbecsült és publikáló írók közé tartozott. A fentebbi eseményről így ír: "Az értekezlet végül is abban állapodott meg, hogy átmennek az Akácfa utcába. Ezt javasolta a küldötteknek az Írószövetség egyik vezető képviselője – jelentős író – is, aki 'őszintén és ünnepélyesen' kijelentette, hogy 'az írók a munkássággal tartanak az utolsó lehetőségig'. Elmondta, hogy ő a sztrájkokról nem nyilatkozik, de kijelentette: 'Garancia nélkül a munkát ne vegyék fel.' (A felszólalók többsége a sztrájk ellen nyilatkozott.) Javasolta a munkásság felfegyverzését és kifejezte reményét, hogy a KMT olyan ütőképes testületté válik, amely képes az egész munkásság nevében beszélni." A Nagybudapesti Központi Munkástanács. 1. m. 60. o.

nemzeti sajtóságok figyelembevételével, érvényben tartva az 1945-ös föld-reformot és a gyárak, nagyüzemek, bányák, bankok társadalmi tulajdonba-vételét.

Az irodalomnak, művészetnek forradalomban kivívott legszentebb joga a szabadság és az igazmondás. Ezt a jogot megvédjük...³⁷

Egy rendőrségi tanúvallomás szerint "november végén az Írószövetség büféjében Zelk és Eörsi egymás között beszélgettek a sztrájkról, majd azt mondták, hogy az Írószövetség a munka felvétele mellett nem adhat ki felhívást, mert akkor a munkások idejönnek és szétverik a szövetséget. Eörsi mondta, hogy ez a felhívás népszerűtlen lenne, mert a munkások a sztrájk mellett vannak."³⁸

Az írók közül sokan saját munkájuk kapcsán szembesültek a sztrájk kérdésével. Hogyan is adhattak volna bölcs tanácsot másoknak, amikor nekik is dönteniük kellett: támogassák-e írásaik megjelentetésével az új hatalmat, avagy hallgatásukkal tiltakozzanak ellene? Dilemmájuk hasonló volt a munkásokéhoz: szép-szép a politikai ellenállás, a hősies kitartás, de miből éljenek meg? A kormány pedig tudta, hogy az idő neki dolgozik. "Az egyik elnökségi ülésen – vallotta Déry 1957. június 3-án – felmerült az a kérdés, hogy az írók részt vegyenek-e a sztrájkmozgalomban... Tudom, hogy úgy merült fel, hogy egész sor fiatal írónak a sztrájkban való részvétel kenyérkérdés is, és tanácsot várnak az elnökségtől. Az elnökség egyhangúan arra az elhatározásra jutott, hogy minden író szabadon rendelkezik önmagával, és senkinek sem kötjük meg a kezét. Ennek eredményeként a Nemzeti Színház előadhatta Németh László és Illyés Gyula egy-egy darabját, és több író is megszólalt a rádióban, mint például én is, egy folytatásos Kästner-regény fordításával. Az elhatározást megelőző időben pedig olyan helyzet volt, hogy egymásra vártunk, hogy ki szerepeljen vagy szerepeltesse darabját először."³⁹ Itt némiképp érezhető Dérynél az önmentés szándéka. Felnagyítja a már "folyó", illetve felújított darabok előadásának, a produkciók le nem tiltásának jelentőségét. A népi írók nem legitimálták Kádárékat új művekkel a forradalom leverését közvetlenül követő hónapokban. November-decemberben az írók többsége került a sajtót és a rádiót. Még a nagyon rá-szorulóknak sem akarták vállalni a megszólalás ódiúját. Csak a színdarabok mentek tovább, Illyés, Németh egy-egy darabja – Illyés *Fáktyalángjának* előadását december 23-ra és 26-ra, Németh *Galileijét* 25-re és 30-ra tervezték –, vagy éppen az akkor nyomdából kikerülő könyvek jutottak nyilvánosság elé.

Háy Gyula szerint a november 4-e utáni hetekben "a sajtó is, a rádió is olyan népszerűtlen volt még (pl. újságégetések), hogy senki sem akarta kivenni a részét ebből a népszerűtlenségből. [...] Az elnökség [azonban] ki-

37 Népszabadság, 1956. november 23.

38 MÖL Varga D. és tsi. Vizsg. ir.65. d. 1. k. Rajcsányi Károlynénak, az Írószövetség egyik gépirónójának 1957. február 15-i vallomásából.

39 BMTI V-150 393/6.

mondta, hogy az írók semmi esetre sem sztrájkolnak, a szellemi munka folyamatos, de csak 'tisztá fórumon' publikálunk. Ez ... a gyakorlatban groteszk következményekkel járt. Akinek színdarabja volt a színpadon (Illyés, Németh), vagy épp könyve jelent meg, az megszólalhatott, mert az a szerző egyedül volt a 'fórumon', ő maga határozta meg annak a 'tisztaságát', de aki a rádió műsorában, újságban stb. szerepelhetett volna, az kénytelen volt hallgatni, mert itt a műsor többi része, vagy az újság egyéb tartalma határozta meg a 'fórum tisztaságát'. Ez a megoldás tehát arisztokratizmushoz vezetett és tarthatatlan volt, de senki sem akarta magára venni az ódiúmot, hogy fellépjen ellene, különösen nem olyan módon, hogy ő maga a többi nélkül elsőnek publikál valamit. Ennek a helyzetnek a megszüntetésére a magam szakállára tárgyaltam Várkonyival, a Népakarat főszerkesztőjével, aki hajlandó lett volna a karácsonyi számban egy író-oldal közzétételére, amelyen egyszerre szólalt volna meg több számottevő író a sajtóban. Mielőtt végleges terv alakult volna ki, Várkonyi abbahagyta ezt az akciót, nem tudom, miért.⁴⁰

Zimándi Pius naplójában furcsán keverednek a valódi történések a pletykákkal. A naplóíró az Írószövetségben történekről Rónay György elnökségi tagtól értesült. November 29-én jegyezte föl: "Hinduk is jönnek holnap az Írószövetségbe látogatóba, és az a három orosz tiszt, aki a múltkor azt mondta, hogy fasiszta felkelés volt a forradalmunk, amit az Amerikából érkezett gróf Bartók Béla szervezett. [sic!] A munkások eddig 35 ezer forintot adtak össze az írók megélhetésének biztosítására. A rádió felszólított öt-hat író, hogy régi, hangszalagon lévő szerepléseikből, műveikből engedélyezzenek másorra tűzni tiszteletdíj fejében. Megtagadták, Kádár el-nem-ismerésének kimutatására."⁴¹ Egy héttel később azonban már így ír: "...ez az egyik problémájuk az íróknak: 'kollaboráljanak-e?' – Tegnap úgy döntött az Írószövetség, hogy írnak, de csak tiszta irodalmat. Az Írószövetség is bizonyos válságban megy keresztül."⁴²

Ez a "tegnap" december 3-án volt. Ezen a napon az Írószövetség elnöksége úgy döntött. – mondta néhány héttel később Erdei Sándor –, "hogy az írók nem sztrájkolhatnak", hitet tesznek "a magyar szellemi élet folytonossága mellett, ... csak tiszta fórumon hallatják szavukat".⁴³ A határozat szövege a következő: "A magyar írók minden körülmények között a magyar népet szolgálják, tollukat nem adják eszközül semmiféle kormány- vagy pártterdek kiszolgálására. Hitet teszünk a magyar szellemi élet folyamatossága mellett. Ha megszólalunk, csak tiszta fórumon hallatjuk szavunkat, és minden körülmények között csak az igazat mondjuk. Jelenleg is követeljük a kormánytól, hogy adja vissza az Írószövetség lapjainak, folyóiratainak

40 MOL Déry és ts. Vizsg. ir. 68. d. 2. k.

41 Zimándi Pius: A forradalom éve. Krónika 1956-ból. Századvég–1956-os Intézet. 1992. 301. o.

42 Uo. 310–311. o.

43 Erdei Sándor hozzászólása az Írószövetség december 28-i közgyűlésén. Literatura. 1989. 1–2. sz. 319.

folytatási jogát. Követeljük a könyvkiadás folytatását. Közöljük a könyvkiadás vezetőivel, hogy a már kiadásra szerződött művek esetében is kérdezzék meg a mű szerzőjét a megjelentetésre vonatkozóan. Ugyancsak közöljük a rádió és a színházak vezetőségeivel, hogy a már birtokukban lévő művek műsorra tűzése előtt kérdezzék meg a szerző véleményét a közlést illetően.”⁴⁴

Aki csak a határozatot olvassa, nehezen következtethet arra, hogy az a sztrájkjal kapcsolatos, inkább csak arra gondolhat, hogy az írói ellenállás újabb dokumentumát tartja a kezében. A szöveg nem szólít fel nyíltan a sztrájkra, ugyanakkor burkoltan fenyeget vele. A folyamatos munka mellett van, de a publikálást feltételhez köti. Az alkotóművészek "sztrájkját" egyébként sem lehet az üzemek, hivatalok munkabeszüntetésével azonosítani. Az író legfeljebb borsot tör a hatalom orra alá, ha nem adja ki művét a kezéből, a gyárak, vállalatok, nagyüzemek sztrájkja a mindennapok rendjét borítja fel, és politikai válsághoz vezethet. Az írók esetleges nyílt kiállása a munkások sztrájkja mellett már nem alkotói, hanem politikai, sőt egzisztenciális döntés lett volna. Az írók feltehetően ezért is voltak óvatosak.

Az elnökség fentebb idézett december 3-i határozatát az írók csak a december 28-i taggyűlésen ismerhették meg, ahol Veres Péter röviden ismertette, Erdei Sándor pedig felolvasta szövegét. Más módon nem juthatott el hozzájuk az elnökségi döntés, hiszen a kormány által ellenőrzött sajtó és rádió nem közölt ellenzéki dokumentumokat. Az Írószövetség lapjait november közepén formálisan is betiltották, a szervezet sokszorosítógépét lefoglalták.

Az ellenállás időszakában a munkástanácsok kétszer hirdettek tiltakozó sztrájkot: a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsával (MÉFT) együtt október 23-a hónapfordulóján és december 11–12-én, tiltakozásul a hatalom véres atrocitásai ellen. Az Írószövetség, mint a MÉFT-nek egyik alapítója, közvetetten támogatta a november 23-i sztrájkot, a december 11–12-i tiltakozás szervezésében azonban még közvetetten sem volt része.

Az egymásrautaltság kései felismerése

Az új hatalom, s mindenekelőtt Kádár János, egyaránt veszélyes riválisoknak tekintette mind a Központi Munkástanácsot, mind az Írószövetséget. Azzal, hogy lényegében december elejéig sem a KMT, sem az Írószövetség nem ismerte fel kölcsönös egymásrautaltságuk hatalmi jelentőségét, megkönnyítették Kádárék dolgát, akik rafináltabban, célratörőbben politizáltak, mint a lassan szerveződő, szétszórt ellenzék.

November–decemberben a munkástanácsok mellett kétségkívül az Írószövetségnek volt a legnagyobb tekintélye. Állásfoglalásai utat mutattak a Kádár-kormánnyal szembenállóknak. Kádárék is tisztában voltak ezzel. Feltehetően ők meszeltették a falakra a következő felhívást: "Az írók sem

akarják a sztrájkot, dolgozz!”⁴⁵ A hatalom még arra is kísérletet tett, hogy neves írókat nyerjen meg a sztrájk elleni fellépésre.⁴⁶

Több forrás utal arra, hogy a pártvezetők közvetítőkként szerették volna felhasználni az írókat a kormány és a KMT között. Igaz, egyszerre több vasat tartottak a tűzben, mert ugyanakkor a munkástanácsok előtt az írók lejáratására, befeketítésére törekedtek. Varga Domokos említi, hogy a munkástanácsok vezetőinek november 14-i éjjeli parlamenti tárgyalása után Biszku Béla beszélt vele. Szemrehányást tett neki, hogy amikor délután az Egyesült Izzóban a munkástanácsok küldöttei előtt felolvasta a parasztpárti felhívást, egyúttal miért nem beszélt a sztrájk abbahagyásáról is. “Lehetséges, hogy válaszoltam valamit, azonban erre már nem emlékszem” – vallotta Varga Domokos.⁴⁷

Nem csupán a magyar vezetők képzelték úgy, hogy az írók, ha akarják, befolyásolni tudják a munkástanácsok döntéseit, hanem a Magyarországon tartózkodó szovjet párt- és belügyi vezetők is. November 22-én például Malenkov, Szuszlov és Arisztov ezt írják Moszkvába: “A reakciós elemek [...] elkezdtek beszivárogni a gyárakba, bányákba, minden lehetséges módon akadályozva a munkát, a munkásokat egész addig sztrájkra biztatva, míg a kormány nem elégíti ki a szovjet csapatok kivonásával, Nagy Imrének a kormányba való bevetelével és a többpártrendszer engedélyezésével kapcsolatos követeléseiket. E követeléseket mindenütt felvetették, ezért azt gondolhatjuk, hogy azokat valamilyen egységes központból terjesztették. A fenti követelések terjesztésében a legaktívabb szerepet az újságírók, az írók és az egyetemi hallgatók egy része játssza.”⁴⁸

Molnár Zoltán írószövetségi titkárt letartóztatása után több kihallgatáson kérdezték a munkástanácsokról. Molnár arról próbálta meggyőzni kihallgatóit, hogy mind az Írószövetség, mind a munkástanácsok a saját programjuk szerint, önállóan cselekedtek. “Ismervén a nálunk [az Írószövetségben – S. É.] uralkodó elég zavaros állapotokat, a járatlanságot munkáskérdésekben, jobbnak láttam, ha lehetőséget sem teremtünk valamilyen befolyásolásra” – mondotta az egyik kihallgatásán.⁴⁹

Molnárt mérhetetlenül felháborította, amikor tudomást szerzett arról, hogy egyesek munkástanácsi üléseken az Írószövetség képviselőjének adják ki magukat: “Egy ízben – vallotta Máriaassy Judit – Molnár Zoltán mellé kerültem az asztalnál [az Írószövetség éttermében – S. É.]. Molnár akkor tudta meg Kiss Károlytól, hogy Krassó Miklós egy munkástanács-ülésen mint az Írószövetség képviselője lépett fel, ha jól tudom, Újpesten. Molnár akkor

45 Zimándi Pius: A forradalom éve. I. m. 319. o.

46 Réz Pál személyes közlése.

47 MOL Déry és tsí. Op. ir. 56. d. 11. k. Az 1957. május 6-i kihallgatási jegyzőkönyvből

48 Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Szerk.: V. Szereda és A. Sztikalín. Móra Kiadó, Zenit könyvek. 1993. 166. o.

49 MOL Déry és tsí. Op. ir. 59. d. 14. k. 1957. március 6-i kihallg. jkv.

kis híján felpofozta Krassót, de Kiss Károlyral is összeveszett zavaros nézetei miatt.⁵⁰

“Abban az időben az volt az álláspontom – fejtegette Molnár Zoltán –, hogy [...] meg kellene találni a módját a Nagy Imre-csoport és a Kádár-kormány kibékülésének. [...] A munkástanácsok Nagy Imre melletti politikai kiállásában olyan tényezőt láttam, mely alkalmas arra, hogy a Kádár-kormányt ilyen irányban befolyásolja. Az első időben nem akartam, hogy kapcsolatba kerüljünk a munkástanáccsal, mert úgy gondoltam, hogy az Írószövetséggel való kapcsolat *kompromittálná* a munkástanácsot. Hiszen *velünk* nem állnak szóba, velük szóba állnak. Nyilván mi sokkal feketébbek vagyunk a Kádár-kormány szemében... A munkástanács legfőbb feladatának azt tartottam, hogy önmaga létezését védje meg, minden egyébéről, még Nagy Imréről való lemondás árán is – mert a termelési bajainkból való kikészülődés legbiztosabb reménye a munkástanács – s ha most felszámolják, ki tudja, mikor vetődhet fel egyáltalán újra a munkástanács fogalma is. A Kádár-kormány helyzetértékelései alapján ugyanis attól félttem, hogy szét akarják verni a munkástanácsokat attól tartva, hogy ellenforradalmi befolyás érvényesül bennük. Ezért is próbáltam figyelmeztetni: kiszórni a fasisztákat, befejezni a sztrájkot, s megvédelmezni az elért eredményt: *van* munkástanács [...] Az ellenforradalom-okozta rengeteg kárral legalább ennyi hasznot tudunk szembeállítani: megvetettük a jövőendő termelésirányítás szocialista formájának jó alapjait, megszerveztük az üzemi munkástanácsokat.”⁵¹

Egy másik kihallgatásán azt állította, hogy az Írószövetség az Értelmiségi Forradalmi Tanáccsal kereste a kapcsolatot, azzal a céllal, hogy a munkástanácsok helyett ez az értelmiségi szervezet képviselje az Írószövetségben megfogalmazott politikai nézeteket. Állítása szerint ezt Babai Istvánnak, a Központi Munkástanács egyik vezetőjének november 24-én ki is fejtette. Majd néhány mondattal később már azt is tagadta, hogy az Írószövetség egyáltalán foglalkozott politikával: “Mivel az Írószövetség nem politikai, hanem társadalmi, művészeti és érdekképviseleti szerv, jellegénél fogva nem politizálhat. Nem kockáztathattuk az Írószövetség autonómiáját. [...] Nem akartunk a hivatalos személyek, de a tömegek előtt sem, az ellenforradalmi szereplészetába se kerülni.”⁵²

Molnár Zoltán **Eörsi Istvánnal** együtt kereste fel Babai Istvánt. Molnár szétfolyónak ítélte a KMT működését, s javasolta, hogy hozzáértő jogász segítségével határozzák meg a KMT jogkörét, dolgozzanak ki törvénytervezetet. Figyelmeztette Babait, hogy jobban ellenőrizték tagjaikat, mert ő például felismert közöttük egy közbüntörvényest. Babai a KMT, illetve a Szakszervezeti Tanács és a kormány közötti ellentétéről is beszélt.⁵³

50 MOL Déry és tsi. Op. ir. 63. d. 22. k. 1957. november 19-i kihallg. jkv.

51 Uo. 59. d. 14. k.

52 MOL Varga D. és tsi. Vizsg. ir. 65. d. 2. k. 1957. január 5-i kihallg. jkv.

53 Varga Domokos és tsi.-per, Bírósági iratok. 61. d. 1. csomó. 110., 171. o.

A KMT november 27-i felhívásában deklarálta először szövetségét az értelmiségiek forradalmi szervezetével, az Írószövetségről azonban nem tett említést: "Mi napról napra erősödünk. Velünk vannak, csatlakoztak hozzánk a forradalom előkészítésében oly kiváló munkát végzett becsületes írók, műgének sorokoztak a színészek, képzőművészek, zeneművészek, az értelmiség minden szervezetét magában foglaló Magyar Értelmiségi Forradalmi Tanács. Most jön létre harcaink eredményeként az az eddig nem látott nemzeti egység, amelyben minden becsületes magyar ember velünk tart."⁵⁴ A felhívásban inkább a vágyálmok fogalmazódtak meg, semmint a realitás. Igaz, a MÉFT hitet tett a munkástanácsok mellett, de e szervezet mögött valójában nem álltak az értelmiségiek tömegei. Nem is állhattak, hiszen a többnyire egyénileg alkotó értelmiségiek tömörítéséhez a minimális feltételek is hiányoztak.

Az Írószövetség vezetői közül többen csak lassan eszméltek arra, hogy a munkástanácsok iránti rokonszenvükön túl tenniük is kellene valamit. Fokozatosan vált világossá számukra, hogy a kormánnyal szemben a KMT az egyedüli ütőképes szervezet. A Kádár-kormány ellenőrzése alá vont sajtó és rádió az Írószövetség közleményeit november közepétől nem hozta nyilvánosságra. A KMT-nek ellenben még volt korlátozott publikációs lehetősége: ez is a KMT felé fordította az Írószövetség vezetőinek figyelmét. A KMT és az Írószövetség közötti kapcsolat szorosabbra fűzésének egyik kezdeményezője Molnár Zoltán volt. Levelet írt a KMT vezetőinek, amelyet végül is nem terjesztettek az Írószövetség vezetése elé: "Drága Barátaink! – írja Molnár Zoltán – Tudomásunkra jutott, hogy bizonyos körök különböző mesterkedésekkel igyekeznek megbontani az írók és általában az alkotó értelmiség és a munkásosztály forradalomban megszilárdult egységét. Egyes külföldi laptudósítók célzatosan elferdített beszámolóit, hamis hírek és rágalmozók ügyeskedései szolgálják ezt a célt. Véleményünk szerint a munkásosztály és az írók közötti egység a hazafiság, demokrácia és szocializmus elvi alapjaira épül, és egyik fontos tényezője a nemzet forradalmi összetartozásának. Nekünk most nincs módunk, hogy újságban, könyvekben, rádióban vagy élőszóval mondhassuk el véleményünket és ily módon vegyünk részt népünk harcában, de tudnotok kell, hogy sohasem leszünk hűtlenek ahhoz az ügyhöz, melyet most elsősorban ti képviseltek."⁵⁵

"1956 november közepe táján tudomást szereztem arról – vallotta Molnár Zoltán egy másik alkalommal –, hogy az elnökségi ülésen szó lesz a Nagybudapesti Központi Munkástanácsnak küldendő levélről. Ennek előtte ugyanis a megtartott titkársági ülésen tájékoztattam a titkárság tagjait a Nagybudapesti Központi Munkástanács által 1956. november 14-én kiadott nyolcpontos határozatáról. Így arra az elhatározásra jutottam, hogy mivel én tartom a kapcsolatot a munkástanáccsal, nekem kellene a levelet is

⁵⁴ A magyar munkástanácsok 1956-ban. I. m. 87. o.

⁵⁵ MOL Varga D. és ts. Vizsg. ir. 65. d. 2. k. 1957. március 6-i kihallg. jkv.

megfogalmaznom. Gyorsan fogalmaztam is egy levelet. [Lásd fentebb!] A levélben azt fejtettem [ki], hogy az *elmúlt forradalmi egységet* [Az én kiemelésem. – S. É.] továbbra is védjük meg, mely fontos tényezője a nemzet forradalmi összetartozásának. Végül kifejtettem, hogy mi, írók sohasem leszünk hűtlenek azon ügghöz, melyet most elsősorban a Nagybudapesti Központi Munkástanács képvisel. A levelemet nem fogadták el, pedig azzal még most is egyetértek. Az elnökség egy hosszabb és terjedelmesebb levelet írt, természetesen az alap gondolat az én leveléméhez hasonló volt. Az elnökség levelével egyetértettem. Az Írószövetség természetesen határozatban is szolidaritást vállalt a munkástanácsokkal.⁵⁶

Molnár Zoltánnak nem volt túl nagy szerepe a munkástanácsokkal kapcsolatos írószövetségi vélemények formálásában, annak ellenére, hogy a titkárságban ő volt megbízva azzal, tájékoztasson tevékenységükről. Az írószövetségi titkárokat ugyanis az írók többsége adminisztratív munkatársaknak tekintette.⁵⁷ Molnár levelét nem is annyira a tartalom, mint inkább a megfogalmazás gyengesége miatt utasíthatta vissza az elnökség, hiszen a későbbiekben ismertető levelük lényegében ugyanazt tartalmazza, mint Molnár Zoltán fogalmazványa.

November utolsó hete semmi jót nem hozott a forradalom híveinek. A Központi Munkástanács a munka felvétele mellett döntött, de vezetőinek nem sikerült kívánásait Kádárral elfogadtatniuk. Készült az október 23-i eseményeket célzatosan, hamisan bemutató "fehér könyv". Szerveződött a karhatalom.

Az Írószövetség elnöksége november végén úgy döntött, hogy ismételten szót emel a forradalom mellett, s fellép annak szándékosan ideológikus félreértelmezése ellen. Egyúttal hitet tesz a munkástanácsok mellett.

Nem volt egyetértés a megvalósítás módjában. Voltak, akik kívánáslistát szerettek volna átadni a kormánynak, mások a közvéleménynek szóló emelkedett hangú nyilatkozat mellett érveltek. "Félő volt – írja a letartóztatott Háty Gyula –, hogy két táborra oszlunk, és az egyikben velem együtt csak néhány kommunista marad, a másikban a túlnyomó többség. De kompromisszum jött létre: készüljön két egymástól független nyilatkozat. Az első megírására egy kollektíva kapott megbízást, ebben voltam én, s ha jól emlékszem, Déry és Erdei, de Örkény is segített. A munka java részét én végeztem. Létrejött a 'mi magyar írók vagyunk és csak magyarul tudunk írni' kezdetű nyilatkozat."⁵⁸

A rendőrségre beidézett írószövetségi főtitkár a fenti eseményre Hátyhoz hasonlóan emlékezett: "Mikor értesültünk, hogy Fehér Könyvet készülnek kiadni az ellenforradalmárok terrorcselekedeteiről, az volt a véleményünk,

56 Uo. 1957. április 20-i kihallg. jkv.

57 A titkárság tagjai általában nem a legelismertebb írók közül kerültek ki. Kiválasztásukkor fontosabb volt, hogy viszonylag fiatalok legyenek és "pártszempontról" megbízhatóak.

58 MOL Déry és tsj. Vizsg. ir. 68. d. 1. k. 1957. február 3. A másik nyilatkozatot, a Gond és hitvallást, Tamási Aron fogalmazta.

hogy az események alapos elemzésére és az ilyen elemzésre épülő komoly értékelésre van nagy szükség, nem az egyoldalú propagandára. Ezt a véleményünket [...] a Budapesti Munkástanácsnak december elején írt levelünkben is kifejeztük, [...] amelyet] elküldtünk Rádióhoz, a Népakarat és a Népszabadság szerkesztőségéhez azzal a kéréssel, hogy közöljék. Nem közölte persze egyik sem. A Népakarattól Horváth Zoltán (a Népszava volt szerkesztője) révén olyan értesítést kaptam, hogy a Népakarat esetleg közölné a levelet a szerkesztőség ellenvéleményével együtt. Azt feleltem, közöljék, hiszen éppen az a hasznos, ha komoly vita lesz a levélben érintett kérdésekről. Végül is a lap nem közölte a levelet ilyen formában sem.⁵⁹

A december 1-i keltezésű levél első része az írókat ért sérelmeket sorolja, második része élesen bírálja a restaurálódó hatalom ideológiáját: "Mi, írók büszkék vagyunk és büszkék is maradunk arra, hogy október 23. eszmei előkészítésében jelentős részünk volt. Ugyanígy szerepet akarunk vállalni a nemzet további haladásában is. Aggodalommal tölt el bennünket, hogy kormányzati szervek különféle megnyilvánulásaiban – utalunk itt Kádár János beszédeire is – megállapítható a közelmúlt eseményeinek szüntelen át- meg- átértékelése, mégpedig azzal a tendenciával, hogy mind kevesebb említés esik a magas erkölcsi színvonalról, a dicsőséges elemről, és mind nagyobb hangsúlyt kapnak az ellenforradalmi megnyilvánulások. [...] A Magyar Írók Szövetségének a munka megindítása, a gazdasági élet új, a nemzeti sajátságoknak megfelelő, valóban szocialista alapon való újjáéledése tekintetében semmiféle külön, a munkásosztálytól és a parasztságtól eltérő elgondolása nincs és nem is helyes, hogy legyen. Az Írószövetség e kérdésekben feltétlenül csatlakozik a nemzet haladó erőihez, és az egyre izmosodó munkástanácsoknak, a valódi társadalmi helyüket mindinkább elfoglaló szakszervezeteknek és a parasztság remélhetőleg hamarosan felépülő szerveinek tulajdonít döntő szerepet. Különösen meleg szeretettel látjuk a munkástanácsok és a munkásság más szerveinek harcát a munkásönkormányzatért, a munkásság forradalmi jogainak biztosításáért..."⁶⁰

A levelet csupán két illegális kiadvány: a Nagybudapesti Központi Munkástanács tájékoztatója (1956. december. 5. 3. sz.) és a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa I. számú körlevele tette közzé. (1956. december 7. Itt a levél dátuma november 30.) Az írók levelét a KMT lapjának szerkesztői a következő sorok kíséretében adták közre: "A magyar írók teljesen hallgatóra vannak kényszerítve, ahogy azonban mi, munkások nem nyugszunk bele abba, hogy hangjukat a lapok hasábjain ne hallhassuk, a néppel együtt-érző és vele a magyar forradalmi szabadságharc teljes győzelméig együtt küzdő írók sem engedik meg elnémítani magukat."

Az Írószövetség a levelet eljuttatta Gáspár Sándorhoz, a Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége elnökéhez, valamint Kádár Jánoshoz

59 MOL Déry és tsi. Op. ir. 55. d. 7. k. 1957. január 31-i kihallg. jkv.

60 A levelet I: Két dokumentum, 1956–1957. Közzéteszi: Standský Éva. Holmi, 1993. 10. 1389–1395. o.

és Münnich Ferenchez. Gáspár Sándor késznek mutatkozott fogadni az írók küldöttségét. December 14-én Veres Péter, Háy Gyula, Kassák Lajos és Erdei Sándor találkozott Gáspár Sándorral, Somogyi Miklóssal és Bugár Jánosnéval. Mindkét küldöttség igyekezett megértőnek, kompromisszum-késznek látszani, a forradalom megítélésében azonban továbbra is eltértek a vélemények. A megbeszélésen nyilvánvalóan szóba kerültek a munkástanácsok is, erről azonban nem maradt fenn forrás.

A KMT és az Írószövetség közötti laza kapcsolat lényegén nem változtatt, hogy az írók közül többen lelkes hívei voltak a munkástanácsokkal való együttműködésnek. A Magyarországon tartózkodó indiai diplomatákat december 4-én felkereső íróküldöttség két tagja – Képes Géza és Déry Tibor – például arról próbálta meggyőzni a Szovjetunió felé közvetítő nagykövetet, hogy a politikai konszolidáció Magyarországon csak a munkástanácsok aktív politikai részvételével lehetséges.⁶¹

Az írók közül egyesek nem csak hívei voltak a munkástanácsokkal való együttműködésnek, hanem tevékeny alakítói is. December 1-jén Eörsi István "Sebestyén Miklós munkástanács tag lakásán, ahol jelen volt Obersovszky Gyula, Derzsi Sándor, Abod László, D. Szabó Lajos, Szilvási Lajos", abban állapodtak meg, hogy megszervezik december 4-ére az asszonytüntetést. "Ezen megbeszélésen egyébként arról is volt szó – vallotta Eörsi –, hogyha a jövőben nem kap lapengedélyt a munkástanács, akkor esetleg illegálisan is kiadjuk a lapot. Ilyen célból mutatott Sebestyén [...] egy pinécet, ahol esetleg majd sokszorosítást lehet végezni."⁶²

Az Írószövetség vezetőinek bizonytalansága – elvileg: kiállítás a munkástanácsok mellett, gyakorlatilag: tartózkodás az együtt-cselekvéstől – is oka lett annak, hogy a forradalom mellett elkötelezett szervek, szervezetek nem találtak egymásra. A "felelősség" azonban megoszlott, hiszen kezdetben a KMT sem ismerte fel, hogy jobban oda kellene figyelnie az Írószövetségre, valamint két pártra: a Petőfi Pártra (Parasztpártra) és a Kisgazdapártra. Az Írószövetség és a munkástanácsok nem sok reményt fűztek a többpártosodáshoz. Nem figyeltek oda azokra az erőfeszítésekre, amelyek az állam közvetlen átalakítását, a legfőbb törvényhozó és végrehajtó szerv mielőbbi létrehozását célozták. Megelégedtek az elvi kinyilatkoztatásokkal a szabad választásokról, a demokratikus, független Magyarország megteremtésének szükségességéről, de a "hogyan"-nal kapcsolatos bonyolult kérdéseket nem gondolták végig. Ez nem is az ő feladatuk lett volna, hiszen a pártokban, mindenekelőtt a Petőfi Pártban és a Kisgazdapártban voltak azok a szakemberek – Bibó István, Farkas Ferenc, Kovács Béla, Varga István stb. –, akik hivatásszerűen foglalkoztak az államszerkezet átalakításával. Az Írószövetség vezetésében különösen a népi írók voltak közömbösebbek a munkás-

61 MOL Déry és tsi. Op. ir. 2. d. 6. k. Örkény István 1957. június 25-i tanúvall. jkv. – A megbeszéléseken Déry Tiboron, Képes Gézán és Örkény Istvánon kívül még Tamási Aron vett részt.

62 MOL Varga D. és tsi. 66. d. 3. k. 1957. február 5-i kihallg. jkv.

tanácsok iránt. Nem csupán a védekezési ösztön vezette Veres Péter tollát, amikor a nyomozó szervek kérdésére válaszolva leírta: "A munkástanácsokkal való esetleges kapcsolatokról én tényszerűen semmit se tudok, mert én nem találkoztam velük."⁶³ Valóban így volt.

A kölcsönös érdektelenség egymás belső ügyei iránt rosszat tett a forradalom ügyének, s jót tett a hatalomnak, Kádárék ugyanis rettegetek attól, hogy a forradalom továbbvivői összefognak ellenük. Ettől azonban december elejéig nem kellett tartaniuk, addigra viszont már gyakorlatilag leszámoltak legveszélyesebb ellenfelükkel, a Nagybudapesti Központi Munkástanácsal. December elején ocsúdtak fel mind a pártok, mind a forradalmi szervek vezetői, hogy a kölcsönös szimpátia kinyilvánításán túl gyakorlati együttműködésükre lenne szükség, de ezt ekkor már nem lehetett megvalósítani. Így lett a feledés a sorsa annak az egységnyilatkozatnak, amelyet a parasztpárti Bibó István, Farkas Ferenc és a kisgazdapárti Varga István fogalmaztak, és a pártok, valamint az Írószövetség (Háy Gyula) és a KMT (Bali Sándor és Rác Sándor) képviselői írtak alá december 8-án. A *Nyilatkozat Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelveiről és a politikai kibontakozás útjáról* című iratot K. P. S. Menonnak, India nagykövetének nyújtották át azzal a kéréssel, hogy továbbítsa azt a szovjet pártvezetőkhez.⁶⁴

Az értelmiségi szervezetek és a KMT között tehát nem jött létre érdemi kapcsolat. A jugoszláviai kommunista vezetők ebben látták a forradalom bukásának legfőbb okát, s a mulasztásért egyértelműen a kommunista értelmiségieket tették felelőssé. Edvard Kardelj a Jugoszláv Szövetségi Nemzetgyűlés előtt december 7-én tartott beszédében többször is visszatért erre: "[A magyar értelmiség], amely az első napokban kétségtelenül igen őszintén és haladó módon szállt szembe a Rákosi-rendszerrel, a munkástanácsok tekintetében nem tudott döntő pozitív szerepet betölteni, hanem igen gyakran dezorientáltságával hozzájárult a munkásosztály dezorientálásához is. Miután nem tudott a Rákosi-rezsim helyett mást javasolni, mint a régi burzoá gépezet felújítását, ez az értelmiség félredobta a munkástanácsokat, megfosztotta perspektívájuktól, és gyakran csak a gyakorlati ellenállás törzskarává alakította, de a politikai programadást a demokrácia nevében egyre inkább a reakciós erőknek adta át. Így tehát ezekben a tényezőkben kell keresni a magyar tragédia okait, de egyben a szocialista demokratikus törekvések kudarcának okait is."⁶⁵

Kardelj érvelésében szembevetendő a "hazabeszélés", a jugoszláviai munkásönkormányzat nem egészen jogos apologizálása. A JKSZ ideológusa sem a magyarországi általános politikai helyzetet, sem az értelmiségi szer-

63 MOL Déry és ts. Op. ir. 53. d. 1957. május 14.

64 In: Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956. Tudóstítások Kiadó, Szerk.: Korányi G. Tamás. 183–185. o. – Menon Budapestre is akkreditált moszkvai nagykövet volt. – A dokumentum további sorsáról nem tudunk, s arról sem, hogy vádként szerepelt-e a későbbi politikai perekben.

65 MTI Külföldi Hírek, 1956. december 8.

vezetek és a munkástanácsok működését nem ismerte eléggé. A demokratikus többpártrendszer a szocializmustól idegen társadalmi formációnak tekintette, ezért nem értette azokat, akik a közvetlen demokrácia szerveinek működését összegegyeztethetőnek vélték a pártok aktív politikai jelenlétével. Kritikáját igazolni látszott a történelem, hiszen Magyarországon 1945 után a közvetlen demokrácia szerveit rövid időn belül "felfalták" a pártok, mindenekelőtt a Magyar Kommunista Párt. Ugyanakkor a jugoszláviai egypárti diktatúrában funkcionáló népkormányzati testületeket nemigen lehetett volna a demokratikus szocializmus mintaszervei közé sorolni.

December elején tömeges letartóztatásokra került sor. Salgótarjánban a karhatalom a tüntetőkre lövetett, akik amiatt tiltakoztak, hogy előző nap a helyi munkástanács két vezetőjét letartóztatták. A hatalom budapesti és vidéki atrocitásai miatt a KMT december 11–12-re kétnapos sztrájkot hirdetett. Az Írószövetség oly módon csatlakozott a felhíváshoz, hogy a szövetség egyik titkára, Fekete Gyula hazaküldte az épületben dolgozókat, kivéve azokat, akik a vöröskeresztes csomagok szétosztását végezték.

December közepén egyre inkább fölénybe került a Kádár-kormány. A munkások a sortüzek, a letartóztatások ellen egyetlen "békés fegyverrel" védekeztek, a sztrájkjal. Erőtartalékaik azonban kezdtek kimerülni. Voltak munkástanácsok, amelyek tagjai a munka felvétele mellett döntöttek. Az MSZMP a gyárakba küldte megbízottait (voltak közöttük írószövetségi tagok is, pl. Trencsényi-Waldapfel Imre és Vértes György), hogy agitáljanak a sztrájk ellen.

A kormány megtorló rendeletek kibocsátásával kombinálta hatalomszilárdító módszereit. Törvényen kívül helyezte a munkástanácsok központi szervezeteit, betiltotta a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsát. Bevezette a rögtönítélő bíraskodást, törvényerejű rendeletet hozott az internálásokról.

Gyakorlatilag két legális országos szerv maradt, amely, ha korlátok között is – sokszorosító gépüket lefoglalták, gyűléseikhez rendőrségi engedélyt kellett kérniük –, de működhetett: a Magyar Újságírók Országos Szövetsége és a Magyar Írók Szövetsége.

Kádárék úgy ítélték meg, hogy ezek a szervezetek kevésbé veszélyesek, mint a KMT és a MÉFT. Egyrészt nem a forradalom hívta őket életre, szakmai szövetségek, amelyekben, ha még nem is nagy számban, kormánypárti tagok is vannak, akik esetleg a párt számára kedvezően befolyásolhatják a MÚOSZ és az Írószövetség döntéseit. Másrészt vezetőik kompromisszumkések, tehát érdemes tárgyalni velük, ha másért nem, időhúzásból. Ezáltal semlegesítik őket mindaddig, amíg veszélyesebb ellenfeleikkel leszámolnak.

Az újságírók és az írók vezetői úgy gondolkodtak, hogy a nyílt ellenállás értelmetlen. A forradalmat a "haladó világ" csak szavakban támogatja, az európai hatalmi egyensúly megbontása nem érdeke. Alkalmazkodni kell az

új helyzethez az elvek feladása nélkül. Ezért, bár továbbra is rokonszenveztek a forradalom ügyével, illegális tevékenységre nem mutattak hajlandóságot, abból kiindulva, hogy a MÚOSZ és az Írószövetség *nem politikai, hanem szakmai szervezet*. Vezetőiket még a forradalom előtt választották, így a hatalom nem kérdőjelezheti meg legitimitásukat. Mint értelmiségieknek, kötelességük az emberiség nevében fellépni a jogtalanságok ellen, erkölcsileg és anyagilag támogatni a rászorulókat, de nem politikai eszközökkel, hanem a felvilágosító, meggyőző szó erejével.

Az Írószövetség elnöksége úgy döntött, hogy *elvi nyilatkozatban* tesz hitet a forradalom vívmányai mellett, de nem csatlakozik a munkástanácsok sztrájkfelhívásaihoz, nem megy ki a gyárakba, nem nyilvánít véleményt a pártokról, nem nyilatkozik sem a Nagy Imre-kormányról, sem a Kádár-kormányról, ugyanakkor tárgyal a hatalom uraival, hátha engedményekre készíti őket.

Az Írószövetség választott és kinevezett vezetői éppúgy egyetértettek ezzel, mint a tagság többsége. (Ez utóbbit a december 28-i taggyűlés bizonyítja egyértelműen.) Az apolitikusság "legharcosabb" híve az Írószövetség elnöke, Veres Péter lett – feltehetően taktikai megfontolásból. A Petőfi Pártban ugyanis többen elítélték amiatt, hogy túlzottan alkalmazkodott a kommunista párt politikájához. Korábbi magatartását ily módon kívánta elfeledtetni.

A népi írók úgy vélték, társadalmi befolyásukat csökkentenék azzal, ha nyíltan szembeszegülnének a hatalommal, hiszen ezzel kiprovokálnák a letartóztatásukat, megfosztva magukat a cselekvés lehetőségétől. Jól látták, hogy a pártok közül még mindig a két volt koalíciós parasztpártnak van a legnagyobb esélye a kormánnyal való megegyezésre. Ezt a lehetőséget nem érdemes elszalasztani forrófejű politizálással. Az Írószövetség jellege és heterogenitása miatt különben sem alkalmas arra, hogy egy majdani politikai egyezkedés fóruma legyen.

Az Írószövetség mérsékelten ellenzéki kommunista titkárai (Erdei Sándor főtitkár és a két később perbe vont írószövetségi titkár: Fekete Gyula és Molnár Zoltán) is inkább a megegyezés felé hajlottak. Úgy vélték, Kádár alkalmas személy lehet az 1956 nyarán meghirdetett, Nagy Imre 1953–1954-es reformjainál kevésbé radikális "szocialista megújulási folyamat" irányítására.

Az elnökség politikától tartózkodó, a forradalom alatt újlag bekerült tagjai (Rónay György, Keresztury Dezső, Lakatos István), de az 1956. szeptemberi közgyűlésen bekerültek egy része is (Kassák Lajos, Ignóty Pál stb.) azt szerette volna, hogy az Írószövetség szakmai, érdekképviseleti szervezet legyen. Véleményüket a tagság jelentős hányada osztotta.

A forradalom szelét előre megérző, s annak eszmei előkészítésében jelentős szerepet játszó kommunista ellenzéki írók közül volt, aki menteni kívánta a menthetőt (pl. Háy Gyula), mások továbbra is a forradalom alatt létre-

jött hatalmi szervezetben, mindenekelőtt a munkástanácsokban bíztak (pl. Déry Tibor és Képes Géza). Sokan félreálltak, visszahúzódtak (pl. Benjámin László). Ők is egyetértettek azonban azzal, hogy az Írószövetség lehetőleg ne legyen politikai fórum, ugyanakkor a passzív ellenállás fórumaként is szerették volna látni. Szinte minden alkalmat megragadtak arra, hogy emlékeztessenek az október 23. és november 4. közötti napokra, hogy személyes példával ösztönözzenek a forradalom emlékének őrzésére.

És voltak írók, akik meggyőződésből, vagy részben karriervágyból is az új hatalom támogatói közé álltak. Hangjukat nyíltan először az Írószövetség december 28-i taggyűlésén hallatták, ahol, a szavazás szerint (a *Gond és hirtallás* megszavazásáról van szó) ekkor még elenyésző kisebbségben voltak.

Az írók többsége tehát a passzív rezisztenciát választotta. Magatartásuk sem erkölcsileg, sem politikailag nem kifogásolható, hiszen azokat a szervezeteket, amelyek nyíltan szembeszálltak a Kádár-kormánnyal, ekkorra már könyörtelenül elnémították. Ugyanakkor visszahúzódnásukkal megkönnyítették a hatalom dolgát, hiszen Kádárék nem kényszerültek arra, hogy egyszerre több fronton támadjanak.

A forradalom mellett elkötelezett írók, úgy tűnik, decemberben már csak rossz megoldások között választhattak.

A hatalom urai lélegzethez jutottak. Még azt a luxust is megengedhették maguknak, hogy engedélyezzék az Írószövetség taggyűlését, amelyen pedig többszáz író megjelenésére lehetett számítani. Talán azt remélték, hogy az összejövetel ürügy lehet majd az írók elleni adminisztratív fellépéshez. Az is lehet, abban reménykedtek, hogy az írók egy része közeledik majd feljűk. A provokációs szándékot sem lehet teljesen kizárni.

A taggyűlésen néhányan hitet tettek a Kádár-kormány mellett. Trencsényi-Waldapfel Imre azt próbálta bizonygatni a taggyűlésen megjelenteknek, hogy az írók cserbenhagyták a munkásokat, amikor a kétnapos (december 11–12.) sztrájk idején nem mentek ki közéjük, és nem foglaltak állást sem a sztrájk mellett, sem ellene. Szerinte az íróknak a munka felvételére kellett volna ösztönözniük a sztrájkolókat, ő is ezt tette a Magyar Telefongyárban. (A "48 órás sztrájkot" a munkások a KMT betiltása, vezetőinek elhurcolása elleni tiltakozásul szervezték.) A megrögzött szektásnak tartott irodalomprofesszor felszólalását gúnyos ellenszenv kísérte, amelyet a taggyűlés jegyzőkönyve jól érzékeltet:

"Trencsényi-Waldapfel Imre: [...] A munkástanács elnöke ... azt mondta, hogy mondjam meg író társaimnak [...] (Nagy zaj és felkiáltások: Író?) Hogy író vagyok-e vagy sem, azt eldönti a jövő. Én senkivel sem vitatkozom, de becsületesen használtam a tollat, s ez a döntő. (Egy hang: Majd megvizsgálja a jövő! – Derűtség és zaj.)

Illyés Gyula: Ne csináljunk komédiát ebből a tragikus dologból!

Trencsényi-Waldapfel Imre: Az ön közbeszólása csinál komédiát. Azt, hogy író vagyok-e vagy sem, Illyés Gyula egyénileg is eldöntheti.

Illyés Gyula: Eldöntöttem. (Élénk derűltég és taps.) [...]

Veres Péter: ... mi most arra törekedjünk, hogy legyen végre sajtó, legyenek végre sajtóorgániumok, ahol az ilyen magánvélemények is elmondhatók lesznek. Nekem is lesz magánvéleményem.

Trencsényi-Waldapfel Imre: Ezzel egyetértek, de az üzenetet mégis átadom. Azt mondta: mondjam meg író társaimnak ..., mondjam meg azt, hogy heteken és hónapokon át az írók szavát sokat hallottuk, és az írók – ezt a szót használta – *cipeltek minket a barikádokra* [az én kiemelésem – S.É.], s most hetek óta ön az első, aki eljön közénk, hogy tanácsot adjon nekünk.⁶⁶

A professzor már elhagyta a termet, amikor Veres Péter zárszavában megindokolta, hogy az írók miért nem tartanak szorosabb kapcsolatot a munkástanácsokkal. Egyrészt az Írószövetség elnökségének november 21-i határozatát említette, amely a sztrájkot a munkásság saját ügyének tekintette, másrészt manipulációs és provokációs veszélyeket sejtetett: "... az írók és nem írók az Írószövetség nevében beültek egy-egy gyárba és az Írószövetség nevében, általunk nem ismert, nem tudott, és semmi szín alatt nem ellenőrzött 'dumákat' vágta le. Az elnökség úgy érezte, hogy ez helytelen, és alkalmat ad arra, hogy az írókat vagy magát az egész Írószövetséget olyan direktíváknak vessék alá, amelyekkel nem vállalhatnak közösséget. Ezért azután legtöbb íróknak, főleg a vezető írók nemigen mentek ki egy bizonyos időpont után az üzemekbe, és nem folytattak ott propagandát sem a sztrájk mellett, sem a sztrájk ellen."

A hatalmon lévők végső soron elégedettek lehetettek a december végére elért eredménnyel. A munkástanácsokat sikerült először tárgyalásokkal semlegesíteniük, majd felszámolniuk. Az Írószövetség lényegében nem akadályozta erre vonatkozó erőfeszítéseiket. Kádárt továbbra is aggasztotta azonban a szakszervezetek, mindenekelőtt az országos központ önállósulási törekvése. Féltekenyen és sértődötten vette tudomásul, hogy az írók és a SZOT (akkor éppen Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége) elnöke, Gáspár Sándor tárgyalnak egymással. Kádár attól tartott, hogy a szakszervezetek esetleg kicsúszhatnak közvetlen politikai ellenőrzése alól. Aggasztotta, hogy még az alig két tucat főből álló Központi Vezetőségben sem mindenki ért egyet vele. A kezdetben önálló véleményt megkockáztatók közé tartozott a két szakszervezeti vezető, Gáspár Sándor és Somogyi Miklós is. 1957 elejére Kádár e téren is főlénybe került. Korábbi vitapartnerei önkritikát gyakoroltak, elhallgattak, vagy 1957 nyarán kikerültek az MSZMP legfőbb döntéshozó testületéből. Kádár János a február 26-i központi bizottsági ülésen határozottan leszögezte: "A szakszervezet nem lehet független, mert akkor a párt és kormány ellen" fordulhat. Az eljelentéktelenített

munkástanácsokról nem kis meglepéssel jelentette ki: "...szép csendesen elszurkítottuk a munkástanácsokat, s ez a jó." Jó, hogy a munkástanácsok atomizáltak, hogy a minisztériumok, s nem a szakszervezetek alá tartoznak, mert így meg vannak fosztva a politizálás lehetőségétől – mondotta Kádár.⁶⁷

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága július 2-án határozatot hozott *A belső reakció elleni harc néhány kérdéséről*. Ennek első, rövid fejezete az "eredményeket" összegzi. Utoljára kerültek egymás mellé az Írószövetség és a munkástanácsok: "1956. november 4-e után a szovjet csapatok segítségével a Fegyveres Erők Minisztériuma – a karhatalommal együtt – jelentős csapásokat mért az ellenforradalom erőire. Feloszlatta a nagybudapesti, illetve kerületi munkástanácsokat. Az Író- és Újságíró Szövetség működési jogainak felfüggesztésével, majd betiltásával nagyrészt szétverték az ellenforradalom belső nyílt ideológiai központjait is."⁶⁸

67 MOL 288.f. 4.cs. 5.6.e. 111–112. o.

68 Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. 1. k. Szerk.: dr. Horváth Ibolya, dr. Solt Pál (a szerkesztő bizottság elnöke), dr. Szabó Győző, dr. Zanathy János, dr. Zinner Tibor. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992. 588–591. o. A határozatra rányomtatták: "Szigorúan bizalmas!", tehát a dokumentum nem került a nyilvánosság elé.